

İnsanı Ahirete Hazırlayan Dünya Hayatının İki Önemli Enstrümanı: Oyun (La'ib) ve Eğlence (Lehv)

Doç Dr. Özcan Taşcı

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
ozzcan12@hotmail.com

Özet

“Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir”, ayetinin dünyanın geçici ve yalan olduğu şeklindeki yorumlanış biçimi, İslam'ın ilk asırlarından sonra genel bir kabul görmüş, dolayısıyla da Müslümanlar arasında, faydasız ve boş bir olgu olarak mademki oyundan yüz çevriliyorsa, bunun gibi dünyadan da yüz çevrilmesi gerekir, anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Bu durum büyük bir medeniyet kuran Müslümanların belli bir dönemden sonra gerilemelerine neden olmuştur. Oysa Kur'an'da dünya hayatının oyun ve eğlence olarak nitelendirilmesi, ahirette ki nimetlere göre dünya nimetlerinin kıymet ve lezzet bakımından daha az değerli olmasından dolayıdır. Yoksa oyun ve eğlence nasıl ki yetişkinlik dönemi için önemli ise, dünya hayatı da ahiret hayatı için aynı derecede önemlidir. Bundan dolayı da yetişkinlik dönemine zemin hazırlayan yapıcı nitelikteki bir oyunda bulunması gereken, çocuğu hür ve bağımsız bırakmak, oyunun kuralları dışına çıkıldığında ancak müdahale etmek gibi faktörler, bize göre ahirete nazaran adeta oyun dönemi diyebileceğimiz dünya hayatı için de sağlanmalıdır ki ahiret hayatı kazanılmış olsun.

Anahtar Kelimeler: Oyun-eğlence, dünya hayatı, ahiret hayatı, ölçü-denge, kelam.

Abstract

Two Important Instruments of this World, as a preparatory to the Other World: Play and Amusement

The verse of “Nothing is the life of this world but play and amusement” is interpreted by the some Quran scholars often that this world is really nothing and useless according to the other world. For this reason, musn't be played and amused in it. It must be usually prayed in it. But playing and amusing are two important instruments for the childlife to form their future life. We accept that this world is a play and childishness world according to the other future world. And this world prepare the other world. For this reason must be measured prayed, amused and played.

Key Words: Play, amusement, this world, other world, measured, kalam

Giriş

Oyun genel olarak, “sınırları kesin bir şekilde tespit edilen bir zaman ve mekanda iradi olarak kabul edilen ancak bağlayıcı kurallara göre uygulanan, gayesi bizzat kendi içerisinde saklı olan, günlük yaşantıdan farklı olma bilinci ve bir rahatlama, bir sevinç hissiyle birlikte meydana gelen istemli bir davranış ya da uğraşıdır.”¹

Oyunun insanın eğitimine-gelişimine yaptığı katkıya ilk olarak değinen kişinin Friedrich Schiller (1759-1805) olduğu söylenmektedir.² Ancak Müslüman Dünya’da ondan önce bu konuya değinenlerin mevcut olduğu bilinmektedir.³ Psikoloji üzerine yazılan eserlerde oyunun, “çocuk psikolojisi ve gelişimi” açısından ele alınıp değerlendirildiği görülmekle⁴ birlikte, onun, erişkinler için de önemli bir ihtiyaç olduğu malumdur.

Oyuna, çocuk psikolojisi ve gelişimi açısından bakıldığında, onun çocukluk ile yetişkinlik evreleri arasındaki en önemli köprülerden birisi olduğu ve çocuğu ileriki gerçek hayata (yetişkinlik dönemi) hazırladığı tespit edilmektedir. Çocukluklarında oyun dönemini doya doya yaşamayan bireylerin yetişkinlik dönemlerinde birçok sorunla karşılaştıkları bilinmektedir. Zaten çocukluk oyun demektir.⁵ Bu açıdan oyun, çocukların anne-babayı taklitlerinden daha çok, onların “en ciddi uğraşlarıdır.”⁶ Onlar ileriki yaşantılarını sağlam temeller üzerine oturtmak için, ebeveynlerini taklitten uzak bir şekilde sadece örnek alacaklardır. Bunun için de özgür bir ortamda bulunmaları oldukça önemlidir. İşte oyun onlara bu özgür ortamı sunmaktadır. Çocukların oyunlarına, özgürlüklerini sınırlandırıcı bir tarzda müdahale edildiğinde, çocukların buna aşırı bir tepki gösterdikleri gözlemlenmektedir: “Oyundaki çocuk erişkinlerin =Dur!Otur!Öyle değil, böyle yap! = gibi kısıtlamalarından uzak, kendi ba-

¹ Bu tanımı Hollandalı kültür antropologu Johan Huizinga’nın (1872-1945), 1938’de yayınlanan, „Homo ludens“ adlı kitabında yaptığı ve genel kabul gördüğü söylenmektedir (<http://de.wikipedia.org/wiki/Spiel>).

² “http://de.wikipedia.org/wiki/Homo_ludens”

³ Hüseyin Kara, **Beni Anlayın**, Yasem Yayınları, İstanbul 2006, s. 75.

⁴ Atalay Yörükoğlu, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür yayınları, İstanbul 2006, s. 66-72; Kara, s. 74-80.

⁵ Kara, s. 79.

⁶ Yörükoğlu, s. 66.

şına buyruk olmanın tadını çıkarır. Oyun çocuğun özgürlüğüdür.”⁷ Onlar, ancak bu şekilde “oyuna yalnız büyüklerden gördüğünü aktarmakla kalmaz, ona kendinden de katar.”⁸ Anne-babanın burada yapması gereken, çocuklara, onların gözünde gerçek bir hayat olan oyunlarına sürekli olarak müdahale edip, onların neyi ne şekilde oynamaları gerektiği konusunda emirler yağdırmak değil, çocukları oyunlarında hür ve serbest bırakmak, bunun yanında oyunun kurallarının dışına çıktıklarında da müdahale etmek suretiyle onları yapıcı anlamda yönlendirmektir. İşte tam da bu noktada iki tür anne-baba ile karşılaşmaktayız: Bunlardan birincisi çocukların oyunlarına, onların bir işi başaracakları konusunda güvenleri olmadığı için, sürekli olarak müdahale eden, onlara sadece emirler yağdırıp sorumluluk yükleyen, baskıcı, çocuğa hiçbir hak ve özgürlük tanımayan, sadece cezalandıran, ödüllendirmeyen; diğeri ise çocukları oyunlarında mutlak anlamda serbest ve bağımsız bırakan, bu şekilde onların kendilerini geliştirmelerini ve yaratıcı olmalarına zemin hazırlayan, onlara sadece oyunun kurallarının dışına çıktıkları zaman müdahale edip gerektiğinde bir takım yaptırımlarla oyunun kuralları içerisine çeken, bu kurallara uyum sağlamaları imkansız hale gelenleri ise, diğer çocukların oyunlarının selameti açısından, oyun dışına atan ve iyi, hoş davrananları ise ödüllendiren. Bu anlamda, yaratıcılık ve kendini geliştirmek ile hür ve bağımsız ortamda gerçekleştirilen oyun arasında doğrudan bir bağ kurulmaktadır.⁹

1. Oyun ve Eğlence'nin Kelami Açıdan Değerlendirilmesi

Hür ve bağımsız koşullarda oynanan oyunlar ve geçirilen çocukluk dönemi nasıl ki sağlıklı bir yetişkinlik döneminin garantisi ise, hür ve bağımsız koşullarda ve çevrede geçirilen bir dünya hayatı da aynı şekilde sağlıklı ve huzur dolu bir ahiret hayatının garantisi durumundadır.

Yetişkinlik dönemini ahiret hayatına, çocukluk ya da oyun dönemini de dünya hayatına benzettiğimizde, bu iki tür anne-babanın ve

⁷ Yörükoğlu, s. 67.

⁸ Yörükoğlu, s. 68.

⁹ Yörükoğlu, s. 69.

onların oyuna bakış tarzlarının kelami ekollere yansımaları da şu şekilde olacaktır: Cebriye ya da Cebriyet'ü-l-Mütevassıta olarak tanımlanan Eş'ari kalamcıları ve onları takip eden din bilginleri, yukarıdaki baskıcı, çocuğuna güvenmeyen ve özgürlük tanımayan anne-babanın rolünü Allah'a aynen vermiş olmaktadır. Bu rol, İnsanlara sürekli olarak sadece emir ve yasaklar yağdırmak, onlara kaldıramayacakları sorumluluklar yüklemek (et-teklîf mâlâ yutâk)¹⁰, yaptıkları fiillerde (Ef'âl-i 'İbâd) onlara hiçbir özgürlük tanımamak ve insanların meşru daireler içerisinde, eğlenmek, müzik dinlemek ya da en basitinden tavla oynamak gibi, hoşlanacakları ve zevk alacakları eylemleri yapmasını hoş görmeyip, ibadeti sadece namaz, oruç gibi amellerden saymak suretiyle sürekli olarak bunlarla hayatlarını geçirmelerini dikte ettirmek şeklinde ifade edilebilir. Onların bu şekilde, baskıcı ve müdahaleci davranmalarında etkili olan faktörlerden en önemlisi, insanı, zayıf ve mutlak anlamda eksik görüp, onun kendi aklını kullanıp, doğruyu bulamayacağına ilişkin kanaatleridir. Eş'ariler bu yüzden insanın kendi aklıyla iyiyi ve kötüyü bulamayacağını, iyi ve kötünün ancak vahiyle bilinebileceğini (husun-kubuh) iddia etmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak ta Eş'ari kalam sisteminde akıl adeta devre dışı durumdadır.¹¹ Onlar bireyin aklına güven duymadıkları için¹², ona başkalarının yani öncekilerin (selef) aklının yardımında bulunmasını zorunlu kılmaktadırlar. Oyun bağlamında ise çocuk söz konusu olduğunda **selefin aklı anne-babanın aklına** dönüşmektedir. Bir diğer faktör ise Cebriye ve Eş'ari düşünce sistemine bağlı olanların dünya hayatına, zikrettiğimiz baskıcı anne-babanın ise çocukluk ya da oyun hayatına hiç değer vermeyip onu sahte ve yapmacık bulmalarınıdır.

Bunun karşısında Mu'tezile ve bir bakıma Matüridi kalamcıları ve onların takipçileri durumundaki din bilginleri ise Allah'a, insanları yaptıkları fiillerde hür ve serbest bırakan, onlara, ancak dünya hayatının işleyişini, yani kurallarını bozdukları zaman, peygamberler göndermek suretiyle müdahale edip, uyarılarda bulunan, yola gelmesi mümkün ol-

¹⁰ Adudadin el-İci, **el-Mevâkıf fi İlmi'l-Kelam**, Âlemu'l-Kitâb, neşr. yok, Beyrut, tarihsiz, s. 330.

¹¹ Ebû İshak eş-Şîrâzi (393-476): **el-İşâra ilâ Mezhebi Ehli's-Sünne**, tahkik: Muhammed Hasan-Muhammed Hasan İsmail, Beyrut 2004, s. 376-377.

¹² eş-Şîrâzi, s. 377.

mayanlara yaptırımlar uygulayan, iyi, güzel davrananları da ödüllendiren (va'd-va'îd) ve iyi, güzel davranış sergileyenleri sürekli olarak söz ve fiillerle teşvik eden bir rol tasavvur etmişlerdir. Bu tıpkı çocuğuna karşı disiplinli ancak bir o kadar da onu özgür ve bağımsız bırakan anne-babanın rolü gibidir. Onların bu şekilde yapıcı ve özgürlükçü bir davranış içerisinde bulunmalarındaki faktörlerden en önemlisi, insana ve onun iradesine güvenip, onun kendi aklını kullanmak suretiyle iyiyi ve çirkini bulup, doğruya ulaşabileceğine olan kesin kanaatleridir. Bundan dolayı da akıl, özellikle Mu'tezile kelim sisteminde en yüksek otorite durumunda olup, ona müdahale de, oyunda çocukların anlaşmazlığa düştüklerinde anne-babanın oyuna müdahale edip, arabuluculuk yaptıkları örneğinde olduğu gibi, ancak insanlar anlaşmazlığa düştükleri zaman mümkün olabilmektedir. Bu da Allah'ın peygamberler göndermesiyle gerçekleşmektedir:

Allah peygamberlerini, şeriatler ihtilaf ettiğinden dolayı, bu şeraitlerden bir kısmını nesh etmek suretiyle işleri yerine getirmeleri-düzene koymaları (li edâi'l-umûri), için göndermiştir.¹³

Yoksa akıl esas itibariyle iyinin ve kötünün ne olduğunu kendi başına bulabilmektedir.¹⁴ Mu'tezile'nin akıl konusunda ortaya koyduğu bu ilke, başta İslam Dünyasında olmak üzere tüm dünyada yeni bir sayfa açmış fakat bu, çok da fazla sürdürülememiştir.¹⁵ Buradan, oyuna olduğu gibi dünya hayatına da sınırlı seviyede bir müdahalenin gerekli olduğu sonucunu çıkartmak mümkündür. Bu müdahale oyunda "yardım" olarak da değerlendirilebilir:

Evlerde ve anaokullarında çocuklar arası ilişkiler kurmak ve ortaklaşa oyunlar oynamalarını sağlamak konusunda yetişkinlerin yardımları gerekir. Çünkü başlangıçta doğal olarak bazı güçlükler çıkacaktır. Oyuncak, en büyük anlaşmazlık konusudur.¹⁶

¹³ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhid ve'l-Adl*, neşr. İbrahim Medkur-Taha Hüseyin, Kahire, 1382-1385/1962-1965, XIV/153.

¹⁴ Kadı Abdülcebbar, XIV/153.

¹⁵ Alfred von Kremer, *Geschichte der herrschenden Ideen des Islams*, Leipzig 1868, s.239.

¹⁶http://www.kmarasram.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=233:91oyunun-cocuk-uzerindek-etkiler-nelerdir&catid=59:100-soruda-anne-baba-eitimi&Itemid=86; krş. Cezmi

Bize göre buradaki “yardım” sözcüğü Kadı Abdülcebbar’da “lutf” (fayda-iyilik) ile karşılanmaktadır:

Öyleyse her durumda aklî teklifin sem’î olandan bağımsız olmasının caiz görülmesi gerekir, denildiğinde şöyle karşılık verilir: Ehl-i ’ukûl buna, şayet rasul’ün getirdiğinde kendisi için herhangi bir lutf (iyilik-fayda) bulunmadığının bilinmesi koşuluyla cevaz vermişlerdir. Oysa gerçekte böyle bir şeye, şeriatlerde onlar için lütuf olduğunu kabul edilmesi koşuluyla cevaz verilebilir. Zira insanlar için lütuf olmadığı bilinen şeriatlerin Allah tarafından gönderilmesi mümkün değildir. Aksi durumda Allah faydası olmayan abes bir fiil işlemiş olur. Bunu nübüvvet konusunda açıklayacağız¹⁷.

Dikkat edildiği üzere çocuklarda oyun sırasında çıkan anlaşmazlıkların en önemli sebebi oyuncak yüzündendir. Dünyadaki yetişkinler ya da ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların en önemli sebebi de aynı şekilde yetişkinlerin oyuncakları olan mal-mülk nedeniyledir. Kur’an bu duruma şu şekilde değinmektedir:

*Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir.*¹⁸

Şu halde aşırı bir müdahale ise ne oyunda, çocuk üzerinde ne de dünya hayatında, birey üzerinde etkili olacaktır. Zira oyun sırasında çocuklar sürekli olarak kontrol edilmekten hoşlanmazlar. Kim bilir, Yaratıcı’nın kendisini göstermemesi de belki de bundan dolayıdır. Yani Allah kendisini göstermiş olsaydı, insanlar kendilerinin sürekli olarak kontrol edildiklerini düşünecekler, rahat ve özgür hareket edemeyeceklerdi. Oyun psikolojisinden, bu şekilde Allah’ın insanların fiillerinde özgür ve bağımsız olmalarını istediğine dair bir çıkarım yapmak mümkündür. Schiller de oyun güdüsünün (spieltrieb) insanı esasen, gerek fiziksel gerekse ahlaki-moral bakımından hürriyete, bağımsız davranmaya ittiğini

Tahir Berklin, **Çocuklarda ve Gençlerde Davranış Bozuklukları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1978.

¹⁷ Kadı Abdülcebbar, XIV/ 153.

¹⁸ Hadid, 57/ 20.

söylemiştir.¹⁹ Mu'tezile'nin ondan çok önceleri, özgürlük ile sorumluluk arasında kurduğu ilişkinin bundan çok da farklı olmadığı kanaatindeyiz. Bundan başka oyunda sürekli olarak müdahale edilen çocuğun oyunu tamamen terk edebileceği riski olduğu gibi, kendisine taşıyamayacağı yük yüklenen insan da öyle bir zaman gelir ki artık hiçbir yükümlülüğü yerine getirmez hale gelebilir. Bundan dolayı da Kur'an'da Hz. Musa'nın kavmi gibi, arkasından daha fazla yükümlülük getireceğinden dolayı fazla soru sorulmaması istenmektedir:

*Ey iman edenler! Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek olan şeylerden sormayın. Eğer onları Kur'ân indirilirken sorarsanız size açıklanır. Hâlbuki Allah onlardan geçmiştir. Allah çok bağışlayan ve çok yumuşak davranandır. Sizden önce gelen bir kavim bunları sormuştu da sonra inkâr etmişti.*²⁰

Bu ayetlerin tefsirinde Razi şunları zikretmektedir:

Allah Teâlâ, "Peygamberin üzerinde tebliğden başka (hiçbir vazife) yoktur" buyurunca sanki şöyle demiştir: "Resulün size tebliğ ettiği şeyi alınız ve O'na uyunuz. Resulün size tebliğ etmediği şeye gelince, o hususları sormayın ve o tarafa girmeyin. Çünkü eğer mükellef tutulmadığınız bir şeye dalar ve sorarsanız, bu yersiz davranışınız yüzünden, çoğu kez size ağır ve güç gelecek olan şeyler (hükümler) ile mükellef tutulursunuz."²¹

Şu halde uygulanacak en güzel metot, ne aşırı müdahalede bulunmak ne de aşırı derecede serbest bırakmaktır.²²

İkinci faktör ise, Mu'tezile ve Matüridi kelamcılarının dünyanın, özgürlükçü anne-babanın ise oyun dünyasının gerçek muhatapları olan insanlar ve çocuklar tarafından gerçek ve doğal olarak kabul edildiklerini benimsemeleridir. Ancak onlar dünya hayatının, ahiret hayatına; oyun hayatının ise yetişkinlerin hayatına kıyasla geçici, fakat onlara hazırlayıcı

¹⁹ Friedrich Schiller, *Über die ästhetische Erziehung des Menschen in einer Reihe von Briefen*, Reclam, Hrsg. Berghahn, Klaus L., Stuttgart, 2000, 14. Brief.

²⁰ Maide, 5/ 101-102.

²¹ Fahreddin er-Râzî,, *Tefsir-i Kebir: Mefâtihu'l-Gayb*, Akçağ Yayınları, Çev. Suat Yıldırım- Lütfulah Cebeci- Sadık Kılıç- Cafer S. Doğru, Akçağ Yayınları, Ankara 1988-1995, IX/245-246.

²² Mehmet Necmettin Bardakçı, "Mevlânâ Perspektifinden Gençlik Problemleri ve Çözüm Yolları", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Y. 6, V. 14., s. 269, Ankara 2005.

bir mahiyette olduklarını da kabul etmekte olup, dünya ve oyun hayatının gerçek hayatlar olan ahiret ve yetişkinler hayatına göre teşkil edilme-leri gerektiğinin altını çizmektedirler. Burada Cebriye ve Eş'ari taraftarlarının da bu dünyanın geçici olduğunu, onun ahirete hazırlayıcı bir mahiyet taşıdığını kabul ettikleri gibi bir iddia ileri sürülebilir. Oysa unutulmuş önemli bir nokta şudur: Nasıl ki baskıcı ve otoriter anne-baba, oyunun çocuk için gereksiz olduğunu düşünmekle birlikte, çocuğu başından savmak için onu bir araç olarak kullanıyorsa, Cebriye ve Eş'ari düşüncesine sahip olanlar da, dünya hayatını gereksiz görmekle birlikte ahirete kadar geçirilecek bir zaman dilimi olarak telakki etmektedirler. Yani dünya, haddizatında bir 'hiç' ten ibarettir. Dünya üzerinde bulunan zaman diliminde bile, dünya işleriyle değil sadece uhrevi işlerle uğraşılmasını söylemeleri buna işarettir.²³ Oysa dünya hayatı haddizatında bir değere sahiptir. Ancak ondan elde edilecek fayda geçici ve ahiretekine nispetle kalitesi de daha düşüktür. Belki de bu yüzden Kur'an ahiret hayatını, oyun ve eğlence olarak tanımlanan dünya hayatına oranla daha değerli görerek dünya hayatına, ahireti kaybetmek pahasına aşırı değer verilmemesini insanlardan talep etmektedir:

Biliniz ki dünya hayatı bir oyun, bir eğlence, bir süs ve kendi aranızda övünme, mal ve evlat çoğaltma yarışından ibarettir. Bu, tıpkı bir yağmura benzer ki; bitirdiği ot, ekincilerin hoşuna gider, sonra kurur, onu sapsarı görürsün, sonra çerçöp olur. Ahirette ise çetin bir azap, Allah'tan mağfiret ve rıza vardır. Dünya hayatı, aldatıcı bir zevkten başka bir şey değildir.

Bu ayet bir bakıma yetişkinlerin dünya hayatına bakışlarındaki yanlışlığı, çocukların oyun psikolojisini bizlere yansıtmak suretiyle ortaya koymaktadır. Şöyle ki, çocuklar oyun dönemlerinde yaşadıkları süreci mutlak gerçeklik olarak telakki ederek sürekli olarak oyuncaklarıyla oynamak, buna karşın derslerine önem vermemek suretiyle geleceklerini tehlikeye atarlar. Oysa oyun dönemi sona erip gerçek hayatla yüzleştikleri zaman çocukluk dönemlerinde kendilerine zevk veren oyunlarının ve oyuncaklarının ne kadar değersiz şeyler olduklarını anlarlar. Tüm zaman-

²³ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsîru'l-Munîr*, Risale Yayınları, Çev. Ahmet Efe, İstanbul 1996, IV/171-172.

larını sadece onlarla oynamaları, şimdi, yetişkinlik dönemlerinde acı ve sıkıntı çekmelerine neden olmaktadır. Bunun nedeni onların bu oyunları oynamaları ya da oyuncaklara sahip olmaları değil, her şeyi unutmak suretiyle zamanlarının tümünü sürekli olarak onlarla uğraşarak geçirmeleridir. Dünya nimetleri de oyuncaklar gibi ahirette ki asıllarına göre gerçeklikten uzak, sahte konumundadırlar. Yoksa Kur'an oyun dönemiyle kıyaslanabilecek bu dünya hayatını hiç yaşamayın dememektedir:

*Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcıyarak) ahiret yurdunu gözet, ama dünyadan da nasibini unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sende (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.*²⁴

Zira dünya hayatı Allah nezdinde oyun ve eğlence olsa da biz insanlar için gerçek bir hayattır. Bu yüzden, Allah bu hayatta sırf zahidane bir hayat yaşamamızı bizden istememektedir. Şayet öyle olsaydı, bu, anne-babanın çocuklarına “oyun oynamayın!, sadece ders çalışın!” demesine benzerdi. Oysa Allah, bu ayetle bizlere hem derslerimize çalışmamızı hem de meşru daireler içerisinde oynayıp eğlenmemizi tavsiye etmiştir. İşte bunun içindir ki, yukarıda da zikrettiğimiz gibi, oyun psikolojisiyle alakalı birtakım eserlerde, oyunun, bırakın çocuklar, yetişkinler için bile oldukça önemli bir ihtiyaç olduğu iddia edilmektedir. Bu eserlerde oyuna yetişkinlerin, dolayısıyla da toplumun gelişimine her açıdan katkıda bulunması açısından dikkat çekilmektedir:

Oynamak insanı canlandırır. Sanki zihninizdeki bir kapı açılır ve sorunlarınızı daha rahat çözmeye başlarsınız...²⁵

Ruhsal, fiziksel, zihinsel ve toplumsal gelişimin her aşamasına büyük katkıları olan oyun, gelişim için vazgeçilmez bir araçtır. Ayrıca çevreyi, kendini keşfetmenin, kendini ifade etmenin, ruh sağlığını korumanın ve dengeli bir yaşama ulaşmanın temel araçlarından birisidir.²⁶

²⁴ Kasas, 28/77.

²⁵ Lenore Terr, M.D., **Oyun Yetişkinler İçin Neden İhtiyaçtır?**, Çev. Murat Köseoğlu, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 22-23.

²⁶ **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Yayıma Hazırlayan Selçuk Budak, Ankara 2000, s. 563.

Ancak oyun, insan, dolayısıyla da toplum üzerindeki bu fonksiyonunu ancak eğlenceyle olan sıkı ilişkisi sayesinde yerine getirebilmektedir:

Oyunun, yani eğlencenin olmaması bir insanı köreltir. Hatta diyebiliriz ki genel bir oyun eksikliği bir toplumu köreltir, donuklaştırır.²⁷

Eğlenceyle olan ilişkisinden dolayı oyun aynı zamanda “eğlenceye yönelik bir etkinlik” olarak da tanımlanmaktadır.²⁸ Eğlence ise, “belli bir amacı olmayan, sadece haz almaya yönelik zorlamasız, kendiliğinden her türlü etkinlik”²⁹ olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar dolayısıyla da oyun ve eğlencenin çalışmayla tezat olduğu düşüncesi yaygın bir kanaat haline gelmiştir. Bu kanaati formüle ettiğimizde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Çalışmak= Anlamlı, Gerekli, Amaçlı (Uğraş)

Oyun-Eğlence= Anlamsız, Amaçsız, Boş (Uğraş)

Oysa meşru daireler içerisindeki oyun ve eğlence çalışmaya karşıt değil, aksine çalışmaya ve de yaratıcı fikirlerin ve eylemlerin oluşmasına olumlu yönde katkıda bulunan faktörlerden sayılmaktadır:

Oyun oynamak ve çalışmak, siyah ve beyaz gibi karşıt kavramlar değildir...³⁰ Sınırsız bir hayalle oyun oynanmayan bir yerde yaratıcı bir çalışma asla ortaya çıkmaz...³¹

Şu halde oyun ve eğlence çalışma ve uğraşların daha da ileriye götürülmesi için bir nefes alma, “bir şeyler öğrenme” anı olmaktadır.³² Bir Türk Atasözünde, “oynanmayan tay at olmaz” denilmek suretiyle bu duruma işaret edilmektedir.³³ Öyle ya, sürekli olarak çalışan beynin yeni bir şeyler üretmesi için bir süre amaçsız, yani üretimde bulunmadığı bir zamana ihtiyacı vardır (Buradaki amaçsız sözcüğü salt bir amaçsızlık değil,

²⁷ Terr, M.D, s. 23.

²⁸ Terr, M.D, s. 23.

²⁹ Psikoloji Sözlüğü, s. 563.

³⁰ Terr, M.D, s. 30

³¹ Terr, M.D, s. 31.

³² Terr, M.D, s. 46.

³³ Yörükoğlu, s. 66.

yaptıkları asıl işe kıyasla, üretime yönelik olmadığından dolayı bilinçaltında “amaçsız” hale dönüşmektedir). Bu da ancak üzerinde çalıştığı üretimde bulunduğu alanın dışına çıkmakla mümkün olabilir. Bunu bir örnekle açıklamak istiyoruz: Uğraşaları/meslekleri futbol oynamak olmayan çoğu kimse için futbol oyunu zevk veren, eğlendiren bir olgudur. Zira onların ‘amacı’, yani üretimde buldukları alan futbol değildir. Bundan dolayı da futbol onlar için bir oyun, üzerinde kafa yormadıkları için eğlendikleri bir alan olmuştur. Bu bağlamda futbol oyunu, futboldan geçimlerini sağlamayanlar için “amaçsız” olarak ilgi duydukları ‘eğlence amaçlı’ bir faaliyettir. Oysa futbolu iş-meslek yani üretim yapmak için amaçlı bir uğraşı olarak yapanlar için ise, futbol oyunu bir oyun-eğlence değildir. Onlar dinlenmek için futbol dışında, üzerinde kafa yormadıkları başka uğraşlar bulmak zorundadırlar. Ancak bu şekilde futbol alanında verimli olabilirler. Bu tür örnekleri, müzik, resim ve folklor gibi alanlardan da vermek mümkündür. İşte açıklamaya çalıştığımız bu “amaçlı” uğraşılara “iş-çalışmak”, amaçsız uğraşılara ise “hobi” adı verilmektedir. Hobi ile iş arasındaki en önemli fark, hobi’nin değerine göre ihtiyari, yani kişinin özgür iradesiyle yaptığı iş olmasıdır. Buna göre hobi de iş kategorisine girmektedir. Kişi hobi yaparken de bir iş yapmakta, dolayısıyla da yorulmaktadır. Ancak o, bu hobi işini severek yaptığı için ondan zevk almaktadır. Zira onu yaparken, kafasını dağıtmak dışında, herhangi bir amacı yoktur; bu işi belli bir zaman diliminde ve belli miktarlarda yapması için kimse kendisini zorlamamaktadır. Bundan dolayı da kendisini rahat ve dinlenmiş hissetmektedir. Bu rahatlama ve dinlenmeye sevk eden diğer bir faktör de hayatında ‘değişiklik’ yapmış olmasıdır. Hz. Peygamber’den nakledilen “seyahat ediniz, sıhhat bulursunuz”³⁴ hadisi de belki de bu “değişiklik” bağlamında değerlendirilmelidir. Bir Alman atasözünde de “Ich brauche meine Abwechslung” yani “değişikliğe ihtiyacım var” denilmektedir; zira “hayata sadece değişiklik çekicilik vermekte ve bu sayede bizler hayatın çekilmezliğini unutmaktayız.”³⁵

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2,380.

³⁵ Christian Dietrich Grabbe, *Don Juan und Faust* Reclam, Stuttgart 2006 , I/1.

Huizinga'nın yukarıda zikrettiğimiz oyun tanımında da bu duruma işaret edilmektedir.

İşte bu şekilde hobiler boş bir uğraşı olmayıp, temelde üretime yönelik olan işlerin arka planını oluşturmaktadırlar:

Kim'in oyunu, aynı zamanda hobisi. Bir çok yeteneğin ortaya çıktığı bir dönem olan çocukluk yıllarında başlamış.³⁶

Tüm bu açıklamalardan anlaşıldığına göre oyun ve eğlence esas itibariyle boş bir uğraşı olmaktan daha ziyade gerek çocuklar için gerekse yetişkinler için oldukça önemli olgulardandır. Kur'an'da geçen oyun ve eğlenceyle ilgili ayetlerin de bu duruma işaret ettiğini düşünüyoruz.

2. Kur'an'da Oyun ve Eğlence:

La'ib ya da la'b sözcüğü Lisânu'l-'Arab müellifine göre "ciddiyetin zıddı" olup, "Hiçbir fayda getirmeyen uğraşların tümüne birden verilen" addır.³⁷ Buna göre faydalı olanla ciddi olan eş anlamlı durumundadır. Lehv ise, Lisânu'l-'Arab'da la'ib ile aynı anlamda değerlendirilmektedir: "Kişiyi heva, sevinç-şenlik (tarab) ve buna benzer şeylerle meşgul eden" davranışların genel adıdır.³⁸ Buradan hareketle la'ib sözcüğünün lehv sözcüğünün kapsamına girdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Lisânu'l-'Arab'da gerek la'ib gerekse lehv kelimeleri bağlamında Kur'an'dan ve hadislerden verilen örneklerle bakacak olursak, bu iki kelimeye de menfi bir anlam yüklendiği ve kişiyi Allah'ı anmaktan alıkoyan olgular olarak görüldükleri açıkça ortadadır.³⁹

Kur'an'da oyun ve eğlence sözcüklerinden ne anlaşıldığını kavrayabilmek için bu hususla ilgili bir ayeti ele alıp incelemek istiyoruz. Bu da En'am sûresi 32. ayetidir:

³⁶ Terr, M.D, s. 42.

³⁷ İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, "la'b/la'ib" Maddesi, s. 4039.

³⁸ İbn Manzur "lehâ/lehv" maddesi, s. 4089.

³⁹ İbn Manzur "lehâ/lehv" maddesi, s. 4039, 4090.

Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akl etmiyor musunuz?

Bu ayet hakkında yapılan yorumların genel olarak üzerinde birleştikleri hususlar şu şekildedir:

...Oyun ve eğlence de böyledir, çünkü bunlar çocuklar ve gafil cahillere uygun düşen şeylerdir. Ama akli başında olan zeki kimselere gelince, onlar çok nadiren oyun ve eğlenceye dalarlar...Dünyanın hoş şeylerinden lezzet alıp, iyi şeylerinden de faydalanma da, ancak işlerin hakikatlerinden habersiz olan gafil kimseler için söz konusu olabilir.. Ama muhakkik olan hikmet erbabına, hükemâya gelince, onlar bütün bu iyi denilen şeylerin birer aldatmaca olduğunu; esasında bunların nazar-ı dikkate alınacak bir tarafı olmadığını bilirler. Oyun ve oyalanmanın makbul bir neticesi yoktur. Böylece bütün bu izahların toplamından, dünyevî lezzet ve durumların, bir oyun ve oyalanma olduğu; gerçekte nazar-ı dikkate alınacak bir tarafı olmadığı sabit olmuş olur...⁴⁰

Şu halde bu açıklamalara göre, Dünya hayatı oyun ve eğlence gibi değersiz olup, bunlardan yüz çevirmek; bunun yerine ahiret hayatına, dolayısıyla da ahiret hayatını kazandıracak uhrevî işler olan ibadet ve itaate yönelmek gereklidir.⁴¹

Oysa burada dikkatlerden kaçan nokta, ayetin öncesi ve sonrası (siyak-sibak) göz önüne alındığında esas itibariyle yerilen olgunun oyun ve eğlence dolayısıyla da dünya hayatı olmayıp, bunun aksine inkarcıların sadece dünya hayatına yönelmeleri ve ahireti inkar etmeleridir. Yoksa bu, dünya hayatının gerçek dışı, boşuna ve ciddî hiçbir amaç taşımadan yalnızca bir oyun ve eğlence olduğu anlamına gelmez. Demek istenen;

⁴⁰er-Râzi, IX/395-396; krş. Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Sad. İsmail Karaçam-Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul 1992, III/412; Celal Yıldırım, **İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri**, İstanbul 1986, IV/1874; Zuhayli, IV/171-172.

⁴¹Zuhayli, IV/171-172; krş. er-Râzi, IX/395-396; Yazır, III/412; Yıldırım, IV/1874.

sonsuz ahiret hayatına oranla geçici dünya hayatının, kişinin dinlendikten sonra yeniden döndüğü ciddi bir iş arasında verilen dinlenme ve eğlence gibi olduğudur.

Bu ayeti şimdi siyak-sibakıyla beraber vermek istiyoruz:

En'am 26- Onlar başkalarını ondan (Kur'an'dan) alıkoyarlar, hem de kendileri ondan uzak kalırlar. Onlar farkına varmaksızın, ancak kendilerini helak ediyorlar.

27- Ateşin karşısında durdurulup da, "Ah, keşke dünyaya geri döndürülsek de Rabbimizin âyetlerini yalanlamasak ve mü'minlerden olsak" dedikleri vakit (hallerini) bir görsen!

28- Hayır, (bu yakınmaları) daha önce gizlemekte oldukları şeyler onlara göründü (de ondan). Eğer çevrilselerdi elbette kendilerine yasaklanan şeylere yine döneceklerdi. Şüphesiz onlar yalancılardır.

29- Derler ki: "Hayat ancak dünya hayatımızdır. Artık biz bir daha diriltilecek de değiliz."

30- Rab'lerinin huzurunda durduruldukları vakit (hallerini) bir görsen! (Allah) diyecek ki: "Nasıl, şu (dirilmek) gerçek değil miymiş?" Onlar, "Evet, Rabbimiz'e andolsun ki, gerçekmiş" diyecekler. (Allah), "Öyleyse inkar etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı!" diyecek.

31- Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramıştır. Nihayet onlara ansızın o saat (kıyamet) gelip çatinca bütün günahlarını sırtlarına yüklenerek, "Hayatta yaptığımız kusurlardan ötürü vay halimize!" diyecekler. Dikkat edin, yüklendikleri günah yükü ne kötüdür!

32- Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

33- Ey Muhammed! Biz çok iyi biliyoruz ki söyledikleri elbette seni incitiyor. Onlar gerçekte seni yalanlamıyorlar; fakat o zalimler Allah'ın âyetlerini inadına inkâr ediyorlar.

Bunlar içerisinde anahtar rolü oynayan 29. ayettir. Bu ayette inkarlıların açıkça, sadece dünya hayatını dikkate aldıkları, bu yüzden de her türlü tutum ve davranışı, ahirete inanmadıkları için, hesaba çekileceklerini dikkate almayıp mübah gördükleri vurgulanmaktadır: “Bu âyet-i kerime: “Hayat ancak dünya hayatıdır. Biz tekrar diriltilecek değiliz” diyen kâfirlere cevap vermekte ve bu dünya hayatının geçiciliğine dikkati çekmektedir.”⁴² Bu durum esasen çocukların oynadıkları oyunun kurallarına bile aykırıdır. Zira onların, hatta yetişkinlerin oyun ve eğlencelerinde bile uyulması gerekli kurallar bütünü vardır. Bu kuralların dışına çıkanlar oyundan ihraç edilirler. Belki de ayette onların, “Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir”, sözleri aktarılmakla bu duruma işaret edilmiş olunmaktadır. Yani, her ne kadar bu dünya hayatı oyun ve eğlenceye de, bu oyun ve eğlencenin kurallarına da uymamız gerekir denmektedir.

Bazı tefsirlerde oyun ve eğlence olarak dünya hayatına elbette bir değer atfedilmektedir. Ancak bu, bizatihi dünya hayatından dolayı değil, sadece ahiret hayatına hazırlık devresi olduğundan dolayıdır. Bu hazırlık devresinde ise oyun ve eğlenceye yer yoktur. Yapılacak tek şey sürekli olarak ibadet ve taat etmektir.⁴³

Dünya hayatının nimetlerinden faydalanmanın tabiri caizse bir “ruhsat” haline getirildiğinin bize göre en önemli kanıtlarından birisi olan bu tür yorumlara sadece bin yıllık değil, günümüzdeki tefsir kitaplarımızda bile sık sık rastlamaktayız. İslam’ı bir gözyaşı tarihi, Müslümanları da zahitlik örtüsü altında ruhban sınıfına mensup bireylere dönüştüren bu süreç, onların her ne kadar üst bilinçlerinde yok olmuş gibi görünse de, karakterler ve davranışların şekillenmesinde daha fazla etken olan, alt bilinçlerinde⁴⁴ kalmaya devam etmektedir. Oysa Kur’an Müslümanlara, başka hiçbir topluluğa ve din mensuplarına nasip olmayan, bir orta ümmet/topluluk karakteri ve bilinci kazandırmıştır. “Orta ümmet” kavramı,

⁴² Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Câmiu'l-Beyân an (fi) Te'vili Âyâti'l-Kur'an: Taberi Tefsiri*, Hisar Yayınları, Çev. Kerim Aytekin Hasan Karakaya, İstanbul, III/ 482.

⁴³ Zuhayli, IV/174-176; <http://www.darulkitab.com/oku/kuran/tefsirler/tefsirkulliyati>

⁴⁴ Benlik, alt benlik ve üst benlik kavramları için bkz. Bardakçı, s. 269.

kendi içerisinde bir 'denge unsuru' ihtiva etmektedir. Kur'an bu durumu 'terazi' metaforuyla sembolleştirmiştir. Bu terazinin kefelerinden sanıldığı gibi aksine, bir tarafında dünya diğer tarafında ise ahiret değil, bunun tam tersi bir şekilde bir tarafında dünya, diğer tarafında ise dünyadaki eylem ve davranışların doğru olup olmadığının ölçütünü gösteren Allah'ın emir ve yasakları, bir başka deyişle iyilik ve doğruluk kriterleridir ki Kur'an'da bunlar, ibadet ve taatın da kısmen dahil olduğu, "amel-i sâlih" kelimesi altında ifade edilmiştir. Râğıb el-İsfehânî'ye (ö. 502/1108) göre amel-i sâlih, "insandan kasıtlı olarak sadır olan her türlü iyi ve doğru iştir."⁴⁵ Amel-i sâlih'in ölçütü ise, bir yerde terazinin kolu hükmündeki adalet'tir. Zira o, mizan ve mikyal'in ölçütü olan 'kıst'ın⁴⁶ yegane ölçütü durumundadır.⁴⁷ Bu durum ahiretteki sorgu-sual için de geçerlidir.⁴⁸ Bu kolun sevk ve idarecisi de adaleti tek elden sağlayan ve "Bir" olan (Tevhid) Allah'tır. Elbette ki tek bir kaynaktan dağıtılacak adalet en mükemmel olanıdır. Kur'an'da adalet sözcüğü için hiçbir olumsuz anlamın kullanılmaması bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir.⁴⁹

Ancak zamanla ayetler bağlamından koparılmış, dolayısıyla da terazinin iki kefesinden birisine dünya işleri diğerine ise ahiret işleri yerleştirilmiş; bu terazinin ölçütü ise artık adalet üzerine kurulu amel-i salih değil, bunun yerine ahiret işleri adını verdikleri ibâdât ya da zühd fiilleri olmuştur. Mu'tezile'nin beş esası (tevhid, adalet, va'd ve va'id, el-menzile beyne'l-menziletyn, el-emri bi'l-ma'ruf ve'n-nehyi ani'l-münker) ile Eş'ariliğin beş esası (kelime-i tevhid, namaz, oruç, hac, zekat) karşılaştırıldığında bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Mu'tezile'nin kendisini Ehlü'l-'adl ve't-tevhid olarak isimlendirmekle insanlar arasındaki eşitliğe ve sosyal adalete ne kadar önem verdiğini göstermesinin yanında, Kur'an'ın asıl hedefinin de bu olduğunun altını çizmiş olmaktadır. Elbette ki bu, namaz, oruç gibi Kur'an'ın açık hükümlerinin önemini ortadan

⁴⁵ Râğıb el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Asriyye, neşr. Necib el-Mâcidi, Beyrut, 2006, s. 365.

⁴⁶ En'am, 6/152, A'raf, 7/ 85, Hud, 11/84-85.

⁴⁷ Hucurat, 49/9.

⁴⁸ Enbiya, 21/47.

⁴⁹ Râğıb el-İsfehânî, s.342-343; *Miftâhu'l-Kelimâti'l-Kur'an*, Kur'an Kelimelerinin Anahtarı, Timaş yayınları, Çev. Mahmud Çanga, İstanbul 1986, s. 319-320.

kaldırmaz. Burada demek istenilen, ölçülü ancak devamlı bir şekilde yerine getirilen bu gibi ibadetlerin Kur'an'daki, esasen insanlar arasındaki adalet, eşitlik v.b gibi ilkelerin yerleştirilmeleri için birer araç olduklarıdır. Onların fidye, sadaka v.b. gibi mali yükümlülüklerle birlikte zikredilmeleri de buna işaret etmektedir.

Mu'tezile bu yönüyle belki de tarihte sosyal adalet ilkesini mücadelesinde bayraklaştırmış ilk düşünce hareketidir. Zira o, esas itibarıyla her ikisi de, eşit, denk, tek anlamlarını içerisinde barındıran adalet ve tevhid ilkelerini akıl potası içerisinde eritmeyi başarabilmişti. Zira adalet ve tevhidin dayandığı yegane merci' akıl olmalıydı. Akıl devrede olmadığına Râğıb el-İsfehâni'ye göre adaletin⁵⁰, bize göre de hem adalet hem de tevhidin tam anlamıyla gerçekleşmesi olanaksızdır. Bu açıdan yukarıda da söylediğimiz gibi, Avusturyalı müsteşrik Alfred von Kremer'e (1828-1889) göre, Mu'tezile hareketi Fransız devriminin bile başaramadığı işi başarmıştır.⁵¹

Sonuç

"Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir", ayeti hep dünyanın geçici olduğu yalan olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak ta faydasız ve boş bir olgu olarak madem ki oyundan yüz çevriliyorsa, bunun gibi dünyadan da yüz çevrilmesi gerekir anlayışı gelişmiştir. Oysa esasen Kur'an'ın ve İslam'ın ruhuna hiç uymayan ve de İslam'ın dışındaki diğer din ve cereyanlardan iktibas edildiği açıkça anlaşılan böyle bir düşünce tarzı maalesef İslam'ın ilk dört asrından sonra Müslümanlar arasında hâkim kılınmaya çalışılmış, bunda da başarılı olunmuştur. Bunun önemli bir sonucu olarak da, nazar ve tefekkür halkın gözünden düşürülüp taklitçi iman ve dünyaya sırtını dönen zahitliğin, mutlak dindarlığın yegâne ölçütü olduğuna dair anlayış bir yaşam tarzı olarak ikame edilmiştir. Bu yaşam tarzında dünyaya ilişkin işler oyun ve eğlence olarak görülürken, diğer tarafta ise uhrevi işler namaz, oruç gibi ibadetlerle sınırlandırılmıştır. Elbette ki bu yaşam tar-

⁵⁰ Râğıb el-İsfehâni, s. 343.

⁵¹ Alfred von Kremer, s.239.

zında dünya işlerinin yeri olmayacaktı. Oysa nasıl ki oyun ve çocukluk dönemi yetişkinlik dönemi için önemli ve gerekliyse, dünya hayatı da ahiret hayatı için aynı şekilde önemli ve gereklidir. Çocuğu, iradesini kullanması için oyunda hür ve bağımsız bırakmak, oyunun kuralları dışına çıkmadığı ve oyunun diğer üyeleriyle sürtüşmeye ve kavgaya girmediği sürece ona müdahale etmemek, fakat oyunun daha kaliteli ve ileride yetişkinlik dönemine hazırlayıcı olması açısından da, yapıcı yönde tavsiye ve yönlendirmelerde bulunmak gibi faktörler sağlıklı bir oyun için ne kadar gerekliyse, bu faktörlerin tümünü yansıtan din tasavvurları da, ahirete nazaran adeta oyun dönemi diyebileceğimiz dünya hayatı için o derece gereklidir. Ancak böyle bir dünya hayatını yaşayan bireyler ahiret hayatını kazanabilirler.